

на схилі літ, утомлений складними перипетіями життя, звертаючись до мотиву смерті-сну. Лірично-ностальгія картина природи — “тускле сонце”, “тонка імла”, “запорошений спориш”, “дивна тиша”, душа, що от-от засне, — доповнює гаму екзистенційних переживань поета: тихий смуток, туга за родиною, самотність, ностальгія за життям, що от-от скінчиться, за “світом без мене”. Життя продовжуватиметься, але вже в дітях, онуках (у наступних поколіннях), які осягатимуть його як “нову книгу”.

В естетиці Є.Маланюка концепт *смерть — життя — безсмертя* реалізується через лірико-філософську опозицію вмирання — відродження. Умирає й відроджується земля, умирають і відроджуються надії і сподівання, віра, любов, Україна, сотні й сотні разів умирає й відроджується сам поет, осяяний “божим духом ентелехії”, дивлячись на світ навколо “з погляду вічності”:

Відроджуюсь по кожній страті
Свідомістю, що дні оці

Sub specie aeternitatis
Зіллють начала і кінці (363).

У цих рядках висловлене філософсько-поетичне кредо Є.Маланюка, його лірико-філософський концепт, який полягає в пошуку істини чи істинності світу й самого себе, тобто власної автентичності. Істинними ж залишаються одвічні цінності — Бог, Віра, Надія, Любов, осягнення яких дарує творче безсмертя й безсмертя душі. Лірико-філософська поезія Є.Маланюка — це не лише осмислення загальної природи буття, а й безпосереднє світовідчуження й переживання власного буття-у-світі в усіх його зрізах — екзистенціальному, метафізичному, релігійному. Поетові від природи близькі смисложиттєві питання “свободи вибору” й відповідальності за свій вибір, свого місця у світі, ставлення до свого поетичного покликання як самовиявлення, самовираження (“оселя Слова”), яке надає сенсу в житті, ставлення до смерті — питання, що склали осердя проблематики літератури й філософії екзистенціалізму.

м. Львів

Вікторія Соколова

ХУДОЖНЯ ФУНКЦІЯ РИТОРИЧНИХ ФІГУР У ПОЕЗІЇ В.СВІДЗІНСЬКОГО

Поезія Володимира Свідзінського зворушує щирими почуттями й мудрими думками, яскравими образами. Останніми роками суттєво поживалося наукове осягнення поетичної спадщини В.Свідзінського, однак ще не з'ясовано багато проблем, пов'язаних із віршознавчими аспектами його творчості. Зокрема, це стосується характеристики ритмомелодики вірша та її чинників. Психологічний компонент, який виявляється в ритмомелодиці, — це динаміка стосунків суб'єкта із зовнішнім світом. Поетам рефлексивного типу (до якого належить В.Свідзінський) властиві пасивна динаміка, настанова на відсторонення, споглядальність, розмірковування. Невдоволення довкіллям налаштовує їх на створення іншого, окремого, альтернативного світу. Готовність до поліаспектного сприйняття дійсності — риса певної психології. Психологічний компонент ритмомелодики В.Свідзінського доречно означити поняттям альтернативності.

Творчість В.Свідзінського можна зарахувати до ритмомелодійного мовлення, яке своєрідно відтворює інтонацію живої розмовної мови. Його поезії притаманна

некваплива, щира, довірлива, невимушена інтонація опису або розповіді про інший світ, який створений уявою або постає зі спогадів дитинства, чи роздумів про можливість його існування. Поетична інтонація відповідає загальній характеристиці творчості, яку Е.Соловей визначає як “усталеність поетичного світу” та “виняткову внутрішню стабільність”¹. Використання при створенні такої інтонації риторичних фігур, які мають безпосередній стосунок до пафосу художнього твору, посиленого емоційного аспекту, може видатися алогічним чи парадоксальним. Зазвичай активне використання риторичних фігур робить інтонацію патетичною, урочистою, піднесеною або напруженою, різкою, уривчастою, різноманітною в тональному та емоційному регістрі. Це не притаманно філософській поезії В.Свідзінського. Риторичні фігури в його творчості слугують ефективним засобом поетичної комунікації. Основна функція риторичних фігур полягає в тому, що за їх допомогою поет будує діалог із зовнішнім та внутрішнім світом. Концептуальними образами для характеристики такого діалогу в поетичному світі В.Свідзінського виступають образи тиші (тихості), спокою, ясноти, задуми, самотності (самоти). Як зазначає І.Дзюба, “Самота” В.Свідзінського – спокійна, добра й роздумлива, а його “тиша” – м’яка, ненапружена, врівноважена”². І відповідно засоби актуалізації такого умовного діалогу набувають функціональної специфіки.

Залишимо поза увагою поетичне відтворення реальних або уявних діалогів (відповідно оформлених), яких досить багато в поетичному світі, де розмовляють берега з повіткою, дівчина з морем, грибок або червоною рибкою, чаклун звертається до цвіркуна, де ліричний герой спілкується з волошками, синіми синицями, дуплястими вербами, сонцем, озером, вітром тощо, і проаналізуємо власне риторичні фігури. Риторичні фігури постають унаслідок порушення комунікативно-логічних норм висловлювання, оскільки ті діалогічні інтонації, які вони привносять у процес мовлення, не розраховані на реальну відповідь або практичну дію, як це має місце в “живому”, побутовому спілкуванні, коли діалог слугує передусім потребам обміну інформацією, такому звертанню до співрозмовника, яке передбачає відповідь або спонукає його до конкретних учинків.

До риторичних фігур належать риторичні запитання (запитання й відповідь), риторичні ствердження й заперечення, риторичні оклики та звертання. Досить часто художня функція риторичних фігур посилюється використанням їх у комплексі, окрім того, вони можуть сполучатися з іншими стилістичними фігурами. До риторичних фігур зараховують і емфазу, що полягає в інтонаційному окресленні певного вислову, окремого складника поетичного мовлення, надаючи їм особливої експресії та увиразнення. Це досягається за допомогою різних стилістичних засобів (апосіопези, анафори, інверсії, паралелізмів, епіфори, звертань, вигуків тощо).

Поезія В.Свідзінського характеризується активним використанням риторичних звертань, закликів, вигуків, спонукальних конструкцій. С.Богдан розглянула звертання в ролі мовноетикетних одиниць як елементу індивідуального стилю В.Свідзінського. Дослідниця доходить висновку: “Звертання, функціонування яких відзначається повторюваністю й підпорядковане світоглядним позиціям поета, становлять вагомий диференційний ознаку його ідіостилію. Система цих мовних одиниць, ядро якої утворюють антропоморфні назви явищ природи, відтворює особливості етнопсихології українців та їх мовної картини світу, своєрідно трансформованої в його поезіях”³. Цілком слушно зазначено, що в реєстр адресатів ліричного діалогу потрапляє насамперед світ природи. Проте адресат може бути максимально узагальнений: *“О час небесного спокою; Слава вам, рідні поля, / І вечірній тихості слава!”*; *“Миром, світлосте! Миром, земле!”*; *“Тихосте, тише,*

¹ Свідзінський В. Твори: У 2 т. – К., 2004. – Т. 1: Поетичні твори. – С. 458.

² Дзюба І. “Засвітився сам од себе” // *Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.* – К., 1994. – Кн. 1. – С. 405.

³ Богдан С. Мовноетикетні одиниці як елемент індивідуального стилю Володимира Свідзінського // *Творчість Володимира Свідзінського: 36. наук. праць.* – Луцьк, 2003. – С. 166.

по чому / Пізнати близькість твого дому?” Іноді вислови-звертання супроводжуються підсилювальними частками – явище, притаманне для традиційної фольклорної конструкції, часто ускладненої прикладкою або спонукальною конструкцією (“О повій же, голубій”; “Ти, місяцю – молодичу”; “Ой тумане-безумане”; “Сизий голубе вечора, / Ой же ти, сизий голубе!”; “Ой ліщино густолиста, / Схили темну віту”), або лексичним повтором: “Зелені свята, весняні свята!”, “Ой гаю мій, гаю, великий розмаю”.

Т.Масицька звернула увагу на наявність у поезії В.Свідзінського речень-звертань. “Ці конструкції відносяться до висловлення і не входять до складу окремого речення. Речення-звертання містяться в поезіях на початку висловлення і відзначаються більшою самостійністю, ніж звертання”⁴. Іноді таке звертання розгортається до цілої фрази, як у вірші “Єдина, безліччю свідомостей окремих...” Рефренна, строфічна анафора “Єдина” в останній строфі сполучається із розгорненою характеристикою та риторичним запитанням:

Єдина, ти ненавидиш і любиш, Жадна то щастя, то скорботи...	Всеосяжна, бурхлива, суперечна, Чи відаєш ти, хто ти? ⁵
--	---

Зауважимо, що такі поширені звертання, які часто супроводжуються характеристикою, бачимо в різних позиціях віршованого тексту. Значна їх кількість засвідчує певну тенденцію.

У творчому доробку поета досить багато віршів, де автор порушує важливі питання філософської глибини і складності, у них він веде своєрідний внутрішній діалог із власними думками. У випадку В.Свідзінського маємо “той особливий поспіль значущий, а тому поспіль віщий діалог людини зі світом, що реліктово зберігся в замовляннях, виявився здатним промовляти до людини самотньої й розгубленої не в нетрях “першосвіту”, а в лабіринті розвиненої цивілізації, соціальних катаклізмів, тоталітарної держави”⁶. Стосунки з навколишнім світом далеко неоднозначні, тому й виникають запитання: “У глибокому гаї / Друг таїться чи ворог?”; “Куди пливем? Чого ці води / Так смутно плюскають у темі?”; “Хто дає мені душу чужу, / Коли я з людьми?” Часто вони набувають екзистенційного сенсу – про світобудову (“Чия над нами рука?”), про плин часу (“Та що по тім?”; “Чи він бачив майбутнє – коник?”; “Що ж? Невже і осінь хутко?”).

Запитання викликають видіння, які постають в уяві у процесі осмислення таємниць життя, і тоді риторичні питання можуть поширюватися на кілька строф:

Коли я був у цій країні? Коли ці пасма круглих гір Над краєм водної пустині, Як нині, вабили мій зір?	Пливу на обрій невідомий По океані коликкім. Відкіль же островок знайомий На первіснім шляху моїм? (93)
--	--

Яскравим прикладом такого поширення може служити вірш “Потьмилася небесна синьота!”, де дві останні строфи (секстет та септима) становлять максимально поширені та ускладнені риторичні запитання (власне – періоди), які ще й інтонаційно об’єднуються строфічною анафорою, синтаксичним паралелізмом та строфічним стягненням, що забезпечується римуванням останнього рядка однієї строфи та першого наступної.

Хто мені повість, у які безодні Углибає час? Де весна прихильна,	Де любов моя таємне кохання, Ніжне джерело дум печаловитих,
---	--

⁴ Масицька Т. Функціональні особливості звертань у поезіях Володимира Свідзінського // *Творчість* Володимира Свідзінського: Зб. наук. праць. – С. 169.

⁵ Свідзінський В. Твори: У 2 т. – Т. 1. Поетичні твори. – С. 74. Далі сторінку вказуємо в тексті.

⁶ Соловей Е. “Роботи і дні” поета // *Свідзінський В. Твори: У 2 т. – Т. 1: Поетичні твори.* – С. 502.

Що ввела мене в двері повноліття,
В вік юнацтва?

Що лилися в ніч, у сади безмовні
В запах яблунь? (325)

Три риторичні запитання, з одного боку, градаційно посилюють запитальну інтонацію, з другого — завдяки поступовому збільшенню структури висловлювання (перше питання — 2 рядки, друге — 3 рядки, третє — ціла строфа, катрен) запитальна інтонація згасає, вирівнюється.

Риторичні питання досить часто розташовуються градаційно:

Навіщо встаю на світанню?
Чого я так трепетно жду?
І звідки ця музика юна
В старому, сумному саду? (61)

Що він таке? Чия усмішка?
Чиєї мрії відгук світлий?
Чийого щастя відбиття? (41)

Зв'язок із фольклорною традицією знаходить свій вияв і через вживання характерних розгорнутих запитань, побудованих на основі синтаксичного та образного паралелізму: *“Чом і я не можу за сонцем полинути, / Моєї милої та навідати, / Білого цвіту з яблунь зірвати?”* Бачимо й зразки оберненого психологічного паралелізму: *“Твій сад — улюбленець літа, / Круг тебе поросьте зелена — / Навіщо з тобою смуток?”*

Зазвичай запитання має адресата, і тоді поєднуються риторичне звертання та запитання. Але існують випадки, коли він не названий або коли тільки в останній строфі адресат звертання номінується: *“Померхлої рабині раб”,* — і його запитує автор: *“Чи довго на високім чолі / Носитимеш корону смерті / І сум неволі?”*

Показова ознака побудови запитальних риторичних конструкцій — активне використання частки *“чи”*, автор ніби припускає різні варіанти відповіді:

Чи я збився і назад вернувся,
Чи то місто зачакловане,
Як по релях, як на конику
Непомітно обернулося? (255)

Чи то моє світле дитинство
Збирає волошки в полях?
Чи то моя мила, забута,
Сумує по згублених днях? (33)

Чи хто відчув їх, чи пізнав,
Чи аромат їх хто уймав,
Як знак безмовного привіту
Із-за межі чужого світу (66).

Чи там його краще вітають?
Чи там йому одчиняють
Різьблені вікна, золоті брами,
Підносять угору руки з вінками —
Підносять руки, хороше славлять,
Високі крісла на луках ставлять? (33)

В останньому прикладі автор не сподівається на отримання відповіді *“із-за межі чужого світу”*, тому навіть знаку питання не вживає. Цей випадок (а він не поодинокий) теж демонструє певну тенденцію, властиву поетичній інтонації В.Свідзінського. Запитальний характер поетичного тексту нівелюється або й ледве не втрачається.

Сизий голубе вечора!
Чи там зорі ще несмучені,
Тихі води не скривавлені?

Чи цвіте сонце, тюльпан-сонце,
Розклоняючи дуги-віти
По полявинах та по галявах? (198)

Ще один вірш починається запитальною конструкцією в комплексі з риторичним звертанням, проте логічний у даному випадку знак питання в кінці синтаксичного та інтонаційного періоду (строфи), який становить характеристику адресата звертання, замінено на окличний.

Чи ти чуєш, нечуйвітре,
Ти, що коливаєшся

На вечірньому небі,
На вмирущому світлі! (190)

Поставлене автором запитання ніби передбачає заперечну відповідь (на це натякає номінація об'єкта — нечуйвітер) та мотивує подальше розгортання художнього викладу, яке розкриває ті чи ті, пов'язані із запитанням, смислові аспекти. Далі відбувається заміна об'єкта комунікації, ліричний герой звертається до осені та порівнює себе з нею: *“І я тепер ходжу, як ти, / Збираю тьмяну сухозлітку”*. І завершується строфа емоційним вигуком-побаженням: *“Коли б зібрати якнайбільше!”* Наступна строфа — це повтор першої (з деякими відмінностями) і водночас своєрідна відповідь на поставлене запитання: *“Ой послухай, нечуйвітре”*. Четверта строфа починається буквальним повтором кінцевого рядка другої — риторичним вигуком: *“Коли б зібрати якнайбільше!”* А за цієї умови — як розгортання поетичної ідеї — сподівання на те, що *“На полі вечора мого / Зростає би, може, інший цвіт — / І незрадливий, і нетлінний”*. Проте запорукою втілення цієї мрії, цього сподівання має стати ефективний та взаємний діалог із нечуйвітром. Вірш закінчується рефреним повтором першого рядка *“Чи ти чуєш, нечуйвітре?”*, але вже з виразно запитальною інтонацією, що створює своєрідне обрамлення та забезпечує ідейно-образну цілісність та довершеність віршової структури. Отже, риторичні фігури, застосовані в комплексі, не тільки увиразнюють поетичну ідею, а й виконують композиційну функцію. Композиційне обрамлення в іншому вірші створюють початкове риторичне питання *“Ті хмаринки, що гаснуть там / Незавважно, — відкіль вони?”* та заключна емфаза *“Де ж ти, подруго творчих днів, / Чом тепер не зо мною?”* Інтонаційне підвищення, яке мав би забезпечити знак питання, знімається. У першому випадку вирівнюванню інтонації сприяє така побудова фрази, коли частини запитальної конструкції знаходяться далеко одна від одної, розділені означальним підрядним реченням, в якому своєю чергою послаблюється ритмічна роль константи за рахунок енжамбемана. У заключному двовірші підвищення інтонації припадає на перше та останнє слова фрази, оскільки саме на ці слова падає логічний наголос. Фраза ніби провисає між інтонаційними полюсами, а підвищення об'єднує мовленевий потік. Водночас об'єднання забезпечується і співвіднесеністю розгорнутого звертання з обома частинами (мовними тактами) поетичного слововживання — із двома риторичними запитаннями.

Розгорнуте звертання описового характеру може поєднуватися з низкою запитань:

Ти, мила, дивна, Чиї невидні одежі Віють на мене блакиттю, Як поглянути в очі твої,	Як дойняти твоєї руки? Чи то вії твої Тихо срібляться вночі? (91)
--	---

Іноді риторичні фігури сполучаються, їх важко розрізнити чи відокремити.

І чого ти криєшся від мене? Поєднаймо, милий, дружні руки Та й біжімо разом на поплави Та на луки (69).	Хто дає мені душу чужу, Коли я з людьми? Чому їм кажу Не ті заповітні слова, не ті, Що родилися в самоті?
--	--

Я пориваюсь, Я руки складаю як крила, — Де ж мила? (77)	Легко До гілки руку простягти, Погладити билинку несвідому. Чому ж так трудно Себе при людях зберегти? (302)
---	--

О як оповім мою радість,
Земними словами любов мою? (89)

Ти — зрадниця, ти, смоло чорна! Кладу на тебе гнів.	Навіщо я дитину літа У тьму твою вмочив? (153)
--	---

Поетична комунікація В.Свідзінського — це насамперед моноспілкування, у реалізації якого важливу роль відіграють риторичні фігури. Діалогічність риторичних і словесних зворотів цілком умовна і слугує для індивідуалізації та емоційного увиразнення мовлення, привертання особливої уваги до певних аспектів зображуваного явища, в окремих випадках використовується з композиційною метою.

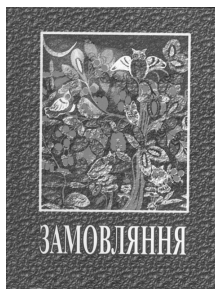
Розділові знаки, що супроводжують риторичні фігури, виконують логічну та емоційно-експресивну роль. Водночас вони забезпечують інтонаційну своєрідність. Коми, знаки оклику та запитання створюють висхідну інтонацію, підвищення об'єднує мовленевий потік, завдяки цьому в поезії В.Свідзінського відбувається пом'якшення, послаблення семантичної напруги поетичного мовлення.

Бачимо тенденцію до розширення обсягу висловлювання та збільшення кількості структурних одиниць у межах самої риторичної фігури (це стосується не тільки запитань, а й звертань та емфаз).

Отже, за допомогою риторичних фігур у творчості В.Свідзінського формується щира, розважлива, переконлива інтонація, альтернативна щодо інших інтонаційних типів та найвідповідніша меті передачі філософського змісту віршів і опису власного міфосвіту, альтернативної реальності.

м. Луцьк

Наші презентації

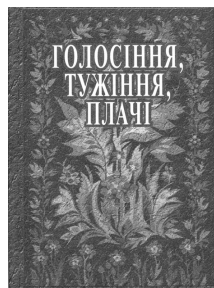

Замовляння / Упоряд., передмова, примітки М.К.Дмитренка; художнє оформлення М.О.Коваленко. — К.: Видавець Микола Дмитренко, 2007. — 124 с. (Серія "Народна творчість". — Кн. 9).

"Замовляння" — дев'ять книжка-мініатюра в серії "Народна творчість". Збірка складається з дев'яти тематичних розділів, до яких увійшли українські народні замовляння, шептання, заклинання, молитви. У зразках народної поетичної магії відбилися давні уявлення про світ, "ці твори виникали як органічна потреба досягти ладу у фізичному, психічному житті, господарюванні", — пише в передмові М.Дмитренко. Видання містить матеріали, узяті з друкованих джерел ХІХ—ХХ ст., записи упорядника, примітки.

Голосіння, тужіння, плачі / Упоряд., передмова М.К.Дмитренка; художнє оформлення М.О.Коваленко. — К.: Видавець Микола Дмитренко, 2007. — 152 с. (Серія "Народна творчість". — Кн. 10).

"Голосіння, тужіння, плачі" — десята книжка-мініатюра в серії "Народна творчість". Досі, окрім збірника І.Свенціцького (1912 р.), наукового академічного видання цих творів не було. До книжки увійшли раніше неопубліковані записи видатної збирачки фольклору з Поділля Н.Присяжнюк (узяті з архівів) та відомого сучасного фольклориста й етнографа В.Мицика з Черкащини (особисто передав для публікації). Розраховано на тих, хто вивчає обряди, звичаї, фольклор українців.

Ю. Ш.